

OPONENTSKÝ POSUDOK HABILITAČNEJ PRÁCE

Názov práce: *Kníže Karel I. z Lichtenštejna 1569–1627. Finance – majetek – politika*

Autor práce: PhDr. Marek Vařeka, Ph.D.

Odbor HIK: história

Oponent: doc. PhDr. Václav Ledvinka, CSc.

Pracoviško oponenta: katedra archivnictví a pomocných věd historických Filozofické fakulty Univerzity J. E. Purkyně v Ústí n. L., Archiv hlavního města Prahy

Posuzovaná habilitační práce představuje završení více než patnáctiletého badatelského úsilí a publikační činnosti muzejníka, editora historických pramenů i odborných sborníků, organizátora vědeckých konferencí a vysokoškolského pedagoga PhDr. Marka Vařeky, Ph.D. Autor přikročil k vytvoření tohto monumentálního díla (744+32 stran) poté, co vydáním přehledných dějin Lichtenštejnska, pěti samostatných knižních monografií, vědecké edice důležitého urbáře a dvou desítek odborných článků a studií (nepočítaje publikace muzeologické, muzejně didaktické, stati popularizační a učební texty) prokázal, že patří k předním znalcům hospodářských pramenů a problematiky raně novověkého zeměděství a raně novověkého velkostatku na Moravě (s přesahem do celé širší oblasti střední Evropy).

Zpracování podrobného životopisu Karla I. z Lichtenštejna je záležitostí vědecky velmi aktuální, neboť bez uceleného kritického poznání a zhodnocení životní dráhy jednoho z klíčových protagonistů dobového dění nelze dospět k úplnějšímu poznání a objasnění politických, náboženských a hospodářských převratů, jež se v habsburském soustátí a jeho stredoevropském okolí odehrály v období od českého stavovského povstání do konce třicetileté války (1618-1648). Potřebnost moderního zpracování Lichtenštejnovy biografie je o to větší, že se jedná o osobnost vzhledem k svému významu velmi frekventovanou ve vědecké i popularizační literatuře a tudíž logicky i velmi zatíženou nejen tradičními pohledy s kořeny hluboko v 19. století, ale též účelovými dobově podmíněnými interpretacemi, často značně odlišnými od reality, jak ji ukazují autentické archivní prameny.

Marek Vařeka přistoupil k zpracování životopisné monografie Karla z Lichtenštejna s náležitým nadhledem a s vědomím nutnosti jejího zasazení do širokého dobového kontextu starší fáze raného novověku, do rámce epochy vrcholu a pádu stavovské monarchie, do kulturního prostředí pozdně renesančního „rudolfinského“ manýrismu a do vrcholné etapy ekonomického rozvoje česko-moravského rentově-režijního šlechtického velkostatku. Zřejmě proto těžiště jeho pojednání nespočívá, jak by se dalo očekávat, ve vrcholném období Lichtenštejnovy místodržitelské vlády v Čechách (1620/22-1627), nýbrž naopak téměř dvě třetiny textu (65,39 %) jsou věnovány Lichtenštejnovým rodovým kořenům, osobním osudům a aktivitám do roku 1619.

Specifikem odlišujícím Vařekovo pojednání od jiných obdobných monografií je neobvyklá optika pohledu na osobnost Karla z Lichtenštejna. Zatímco v pracích tohoto druhu zpravidla převládá přístup a metodologie politických, respektive kulturních dějin, Vařekovou

dominující metodou je ekonomická mikrohistorie. Vývoj společenské a politické kariéry Karla z Lichtenštejna je sledován a interpretován důsledně prismatem hospodářských dějin, tedy skrze podrobný pramenný výzkum a navazující minuciózní mikrohistorickou analýzu jeho hospodářských aktivit, finančních toků (nákladů, investic, úvěru, příjmů a výdajů) a proměn rodového majetku. Tomuto úhlu pohledu je přizpůsobeno členění práce i celkový způsob výkladu. Výsledný text knihy je bezesporu faktograficky přínosný, místy mimořádně zajímavý (místy ovšem jen mechanicky přepisující údaje z účetních pramenů). Je metodologicky inspirativní v tom, že ukazuje a otevírá nové, dosud opomíjené badatelské pohledy a možnosti.

Neobvykle výrazná dominance ekonomických hledisek a z tohoto přístupu vyplývající celkový Vařekův obraz reálného života ambiciózního moravského stavovského politika a po roce 1620 všemocného a bezohledného pobělohorského místodržitele v Čechách, obraz zdůrazňující jeho osobní hospodářské (majetkové) zájmy a ekonomické (finanční) operace, může vyvolat určité otázky a u stoupců tradičních pohledů možná i pochybnosti. Jde např. o otázku, zda Vařekův portrét je Karla z Lichtenštejna je proporční, zda na některých místech nejsou v nepřetržitém proudu ekonomické mikrohistorie podceněny či pominuty mimoekonomické, především politické aktivity, souvislosti a vlivy, které se bezpochyby významně promítaly zpět do ekonomické sféry. Sám autor deklaruje, že tzv. vysoká politika není primárním předmětem jeho zájmu. Navzdory tomu však v žádné z kapitol neztrácí se zřetel celkové politické (a vojenské) dění. Soustavně sleduje např. korespondenci mezi Karlem a císařem Ferdinandem II. a především z ní vyvozuje závěry o povaze kooperace mezi panovníkem a jeho plnomocným komisařem, později místodržitelem v Praze. Prakticky ve všech kapitolách přináší množství relevantních konkrétních údajů o Karlově knížecí reprezentaci a o nákladech na ni, stejně jako o úvěrových investicích v zájmu společenského a politického vzestupu. Právě ony jedinečně dokreslují materiální (finanční) pozadí jeho působení ve stavovských úřadech a jeho výjimečného postavení druhého muže v českém království.

Závěrečné kapitoly (VI.-VIII.) o klíčových letech 1619-1627 nejsou propacovány do takových podrobností, jako kapitoly předchozí (představují pouze 38,6 % textu). V souladu s celkovou koncepcí své práce v nich Vařeka větší pozornost nežli základní faktografii o Lichtenštejnově komisařském a místodržitelském působení či o pobělohorských represích věnuje jeho reprezentačním rezidenčním stavbám, sběratelství, osobním a rodinným vztahům, ale zejména procesu cílevědomého dotváření rodového dominia. Zpřehledňuje strategii nakládání s konfiskovanými statky, praxi císařských darů zabaveného majetku coby splátek panovnických dluhů, propojení majetkových transakcí s finančními manipulacemi tzv. mincovního konsorcia a dotýká se rovněž Lichtenštejnovy „efektivní“ spolupráce s Albrechtem z Valdštejna při formování nových pobělohorských majetkových komplexů.

Právě zde však zůstává řada problémů pouze naznačena v základních obrysech a právě zde Vařekovo pojednání, bez ohledu na svůj monumentální rozsah a enormní faktografii, otevírá prostor pro další budoucí podrobný výzkum. Měl by být zaměřen například na rozsah či míru spoluúčasti Karla z Lichtenštejna na vytvoření a fungování Valdštejnova ekonomického impéria. „Terra felix“, území po léta chráněné před válkou a zásobující vlastní armády i okolní válčící Evropu, sotva mohla fungovat bez aktivní přízně všemocného

císařského místodržitele. Tím spíše, že centrem dalekosáhlých obchodních i finančních transakcí byla Praha.

Další žádoucí směr budoucího výzkumu otevírají Vařekovy poznatky, exaktně potvrzující nesmírnou finanční náročnost válečných operací prvních fází třicetileté války, a jeho závěry o celkové vratkosti ekonomického systému nastoleného Lichtenštejnem a Valdštejnem v pobělohorských Čechách. Otázkou je, nakolik tento systém byl produktem tlaku a požadavků císařské Vídně a nakolik výsledkem samostatné iniciativy obou pražských vykonavatelů vítězné habsburské politiky. Vařekovo upozornění na dlouhodobé kořeny finanční nerovnováhy a na její kořeny sahající až k faktickému bankrotu státních financí v roce 1615 (nově interpretovanému Petrem Vorlem) staví do nového světla a nových souvislostí také vznik a činnost tzv. mincovního konsorcia a další státní finanční krach – kaládu (1623). Je správně pochopen náznak v textu, že právě těmto souvislostem se Marek Vařeka hodlá v blízké budoucnosti věnovat?

Poněkud v pozadí autorovy pozornosti zůstal v posledních kapitolách knihy (narozdíl od její první části) rovněž aspekt rodinných vztahů Karla z Lichtenštejna s jeho bratry Gundakarem a Maxmiliánem. Konkrétně vyvstává otázka jejich vzájemné politické či finanční spolupráce po roce 1620, účasti či podílu mladších bratrů na majetkových transakcích a ziscích, jejich členství v mincovním konsorciu atd. Jakou váhu či význam pro Karla mohla mít např. skutečnost, že Gundakar z Lichtenštejna zastával před rokem 1625 významné funkce u habsburského dvora ve Vídni?

V této souvislosti vedle zajímavého problému „dělbý práce“ a teritoriálního rozložení majetkové základny i osobních aktivit jednotlivých členů rodu Lichtenštejnů (Čechy – Morava/Slezsko – rakouské země/Vídeň) se nabízí otázka, nakolik efektivní a přínosné pro dokreslení portrétu Karla I. z Lichtenštejna by mohlo být podrobnější srovnání způsobu (metod) jeho místodržitelství vlády v Čechách s pojetím a formami vlády jeho moravského souputníka, místodržitele kardinála Františka z Ditrichštejna.

Závěr práce Marka Vařeky (s. 653-661) překvapí čtenáře nečekaným přechodem od objektivního odborného výkladu k fiktivní beletrizované subjektivní zpovědi knížete Karla, bilancujícího svoji životní dráhu. Tento neobvyklý stylistický krok zajímavě demonstruje hloubku Vařekova proniknutí do materiálního i duchovního světa Karla z Lichtenštejna, je výrazem autorova souznění s tématem, osobností a atmosférou jeho monografie. Naštěstí toto souznění je ve Vařekově případě ve prospěch, nikoli na úkor vědecké kvality a historické objektivity jeho osobitého, v mnohém snad tradičního, nicméně co do poznávací hodnoty mimořádně přínosného díla.

Závěrečné hodnocení

Habilitační práce Marka Vařeky je v časovém horizontu delším než století prvním soustavným, podrobným a úplným historiografickým zpracováním životního příběhu jednoho z klíčových protagonistů dějinného převratu, který po bitvě na Bílé hoře (1620) osudově poznamenal a změnil politické, náboženské, sociální a hospodářské poměry v zemích habsburského soustátí i celé střední Evropy. Doplňuje tak velmi podstatným přínosem dosud

kusý a mezerovitý soubor biografii předních a určujících osobností tohoto období, v němž se sice z českých a moravských aktérů dostalo opakované pozornosti např. Albrechtovi z Valdštejna nebo Karlu st. ze Žerotína, avšak stále chybějí kritická vědecká zpracování životopisů Viléma Slavaty z Chlumu a Košumberka, Jaroslava Bořity z Martinic, Zdeňka Vojtěcha Popela z Lobkovic a mnoha dalších.

Položení akcentu na ekonomické aspekty Lichtenštejnovy životní cesty není zcela obvyklé a může snad vyvolat diskusi či kritické připomínky s ohledem na to, že tento moravský velmož byl současníky a je i moderními historiky vnímán především jako politik, vykonavatel moci a aktivní spolutvůrce nového politicko-náboženského systému, nikoli jako cílevědomý kariérista, hromaditel majetku, podnikatel, lichvář či spekulant. Taková kritická diskuse je zcela legitimní a nijak nesnižuje hodnotu a přínos Vařekova díla, spočívající právě v odkrytí a podrobném zmapování ekonomické dimenze Lichtenštejnovy životní dráhy. Tato dimenze se Vařekovou zásluhou a díky nezměrnému faktografickému bohatství jeho knihy stává od nynějška nepominutelnou složkou každého dalšího budoucího výzkumu dané problematiky.

Habilitačnou práci *Kníže Karel I. z Lichtenštejna 1569–1627. Finance – majetek – politika* autora PhDr. Mareka Vařeku, Ph.D. **odporúčam / neodporúčam** prijať na obhajobu a po úspešnej obhajobe a habilitačnej prednáške **odporúčam / neodporúčam** udeliť vedecko-pedagogický titul **docent** v odbore habilitačného konania a inauguračného konania **história**.

V Praze dne 28. května 2026

doc. PhDr. Václav Ledvinka, CSc.